

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Simona HORVAT

**PREDSTAVITEV REJ CIKASTEGA IN VIŠINSKEGA ŠKOTSKEGA
GOVEDA NA NEKATERIH KMETIJAH V SLOVENIJI**

DIPLOMSKO DELO
Visokošolski strokovni študij

**PRESENTATION OF CIKA AND HIGHLAND CATTLE
PRODUCTION ON SOME FARMS IN SLOVENIA**

GRADUATION THESIS
Higher Professional Studies

Ljubljana, 2007

Diplomsko delo je zaključek Visokošolskega strokovnega študija kmetijstva - zootehnike. Opravljeno je bilo na Katedri za govedorejo, rejo drobnice, perutninarstvo, akvakulturo in sonaravno kmetijstvo Oddelka za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

Komisija za dodiplomski študij Oddelka zootehnika je za mentorja diplomskega dela imenovala prof. dr. Jožeta Osterca.

Recenzent: doc. dr. Dragomir Kompan

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: doc. dr. Silvester ŽGUR
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Član: prof. dr. Jože OSTERC
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Član: doc. dr. Dragomir KOMPAN
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Datum zagovora:

Naloga je rezultat lastnega raziskovalnega dela. Podpisana se strinjam z objavo svoje naloge v polnem tekstu na spletni strani Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je naloga, ki sem jo oddala v elektronski obliki, identična tiskani verziji.

Simona Horvat

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD Vs
DK UDK 636.2(043.2)=163.3
KG sonaravno kmetijstvo/govedoreja/avtohtone pasme/cikasto govedo/višinsko škotsko govedo/ankete/Slovenija
KK AGRIS L01/5214
AV HORVAT, Simona
SA OSTERC, Jože (mentor)
KZ SI-1230 Domžale, Groblje 3
ZA Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko
LI 2007
IN PREDSTAVITEV REJ CIKASTEGA IN VIŠINSKEGA ŠKOTSKEGA GOVEDA NA NEKATERIH KMETIJAH V SLOVENIJI
TD Diplomsko delo (visokošolski strokovni)
OP X, 36 str., 16 pregl., 4 sl., 1 pril., 31 vir.
IJ SI
JI sl/en
AI Na podlagi pisnih virov, pogovorov z rejci in anketiranjem le teh ter Centralnega registra govedi smo poskušali ugotoviti razširjenost in stanje cikastega ter višinskega škotskega goveda v Sloveniji. Razberemo lahko, da so vsi zajeti rejci cikastega goveda kmetije s tradicijo reje te pasme, saj jo redijo že nekaj rodov. Podatki (SIR), da se stalež cikastega goveda po letu 1991 povečuje. Leta 2001 je bil stalež cikastega goveda v Sloveniji 589 živali. V letu 2006 pa je stalež cikastega goveda narasel na 1357 živali. Cikasta pasma je v Sloveniji razširjena predvsem na Gorenjskem in v Osrednji Sloveniji; predvsem na območjih z omejenimi pogoji kmetovanja. Leta 1996 je bila iz Avstrije v Slovenijo uvožena pasma, ki pridobiva na gospodarskem pomenu v slovenskem kmetijstvu. To je višinsko škotsko govedo, ki je prilagojeno na ekstremne klimatske razmere, skromno ter odporno na razne bolezni in znano tudi po lahkih telitvah. Po proizvodnih lastnostih pa to pasmo lahko primerjamo z našim cikastim govedom. To govedo je nekoliko drugačnega izgleda od ostalih pasem govedi, razširjenih pri nas in s tem toliko bolj zanimivo za oči. Leta 2001 je bil stalež višinskega škotskega goveda v Sloveniji 72 živali, do leta 2007 pa je stalež narasel na 627 živali.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN Vs
DC UDC 636.2(043.2)=163.6
CX sustainable agriculture/cattle breeding/autochthonous breeds/Cika cattle/ Highland cattle/questionnaires/Slovenia
CC AGRIS L01/5214
AU HORVAT, Simona
AA OSTERC, Jože (supervisor)
PP SI-1230 Domžale, Groblje 3
PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Zootechnical Department
PY 2007
TI PRESENTATION OF CIKA AND HIGHLAND CATTLE PRODUCTION ON SOME FARMS IN SLOVENIA
DT Graduation Thesis (Higher professional studies)
NO X, 36 p., 16 tab., 4 fig., 1 ann., 31 ref.
LA sl
AL en/sl
AB Considering literature sources and talks we had with cattle breeders, as well as questionnaires and information from Central register of cattle we wanted to determine in what kind of condition and how spread the Cika cattle and Highland cattle is in Slovenia. We have seen that the breeders are mostly farmers with the tradition of Cika cattle production. Data sources (SIR) show that the number of Cika cattle has grown since 1991. In the year 2001 the number of Cika cattle in Slovenia was 589, but in the year 2006 the number has grown up to 1357. Cika cattle is mostly spread in Gorenjska and in mid Slovenia; areas with more difficult farming conditions. In 1996 Slovenia has imported Highland breed from Austria which gains on economic meaning in Slovene agriculture. This breed is a so called Highland cattle which is adapted to extreme climate conditions and resistant to many diseases, its characteristic is also easy calving. Within the production characteristics we can compare it to Cika cattle in Slovenia. In its appearance it is much different, compared to other breeds in Slovenia, which makes this cattle even more interesting. In 2001 the number of Highland cattle was 72, by the year 2007 the number has grown up to 627.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija (KDI)	III
Key Words Documentation (KWD)	IV
Kazalo vsebine	V
Kazalo slik	IX
Kazalo prilog	X
Okrajšave in simboli	XI
Slovarček	XII
1 UVOD	1
2 PREGLED OBJAV	2
2.1 SPLOŠNO O SONARAVNEM KMETOVANJU	2
2.2 CIKASTO GOVEDO	5
2.2.1 Zgodovina in razvoj cikastega goveda	5
2.2.1.1 Enobarvno bohinjsko govedo	6
2.2.1.2 Pincgavska pasma govedi	7
2.2.2 Cikasto govedo danes	10
2.2.3 Rejski cilj za cikasto govedo	12
2.2.4 Gospodarski pomen cikastega goveda	13
2.3 VIŠINSKO ŠKOTSKO GOVEDO	15
2.3.1 Morfološke lastnosti višinskega škotskega goveda	15
3 MATERIAL IN METODE	17
3.1 IZBIRA KMETIJ	17
3.2 METODE DELA	17
4 REZULTATI	18
4.1 LASTNOSTI KMETIJ	18

4.1.1	Lokacija kmetij	18
4.1.2	Tipi kmetij	18
4.1.3	Oblike kmetovanja	19
4.1.4	Podatki o kmetijah	20
4.1.5	Število živali	21
4.1.5.1	Število cikastega goveda na kmetijah	21
4.1.5.2	Število višinskega škotskega goveda na kmetijah	21
4.1.6	Število ostalih živali na kmetiji	22
4.1.7	Obtežba obdelovalnih površin (GVŽ/ha)	23
	OBLIKA REJE, PROIZVODNI PODATKI, PODATKI O NAČINU IN	
4.2	KONZERVIRANJU KRME, NAKUP KRME IN GNOJIL TER KOLOBAR	23
4.2.1	Oblika reje	23
4.2.2	Proizvodni podatki	24
4.2.3	Nakup krme	25
4.2.4	Nakup gnojil	25
4.2.5	Oskrba s plemenskim materialom	26
4.3	POTI PREDELAVE IN TRŽENJA, DRŽAVNA POMOČ REJCEM	
	ČISTOPASEMSKIH GOVED IN ANALIZA DOHODKA	26
4.3.1	Poti predelave in trženja na kmetijah	26
4.3.2	Državna pomoč	27
5	RAZPRAVA IN SKLEPI	28
5.1	RAZPRAVA	28
5.2	SKLEPI	31

6	POVZETEK	32
7	VIRI	33
	PRILOGE	

KAZALO PREGLEDNIC

	str.
Preglednica 1: Spreminjanje pasemske sestave po letih in odstotkih	5
Preglednica 2: Število cikastih govedi po posameznih regijah in letih	10
Preglednica 3: Število čistopasemskih goved po posameznih pasmah in letih v Sloveniji	13
Preglednica 4: Mere in teže višinskega škotskega goveda	15
Preglednica 5: Pregled staleža in števila kmetij, ki redijo višinsko škotsko govedo v Sloveniji od leta 2001 do 2007	16
Preglednica 6: Tip kmetij cikastega in višinskega škotskega goveda	18
Preglednica 7: Oblika kmetovanja kmetij cikastega goveda in višinskega škotskega goveda	19
Preglednica 8: Podatki o kmetijah cikastega goveda in višinskega škotskega goveda	20
Preglednica 9: Število živali cikastega goveda	21
Preglednica 10: Število živali višinskega škotskega goveda	21
Preglednica 11: Število ostalih vrst živali na kmetiji	22
Preglednica 12: Obtežba obdelovalnih površin (GVŽ/ha)	23
Preglednica 13: Oblika reje na kmetiji	23
Preglednica 14: Proizvodni podatki kmetij	24
Preglednica 15: Nakup krme na kmetiji	25
Preglednica 16: Poti predelave in trženja na kmetijah	26

KAZALO SLIK

Slika 1:	Krogotoki v naravi	str.	3
Slika 2:	Krava cikastega goveda		9
Slika 3:	Stalež pasme cikastega goveda po regijah		11
Slika 4:	Krava višinskega škotskega goveda		17

KAZALO PRILOG

Priloga A: Anketa za kmetije s cikastim govedom ali višinskim škotskim
Govedom

OKRAJŠAVE IN SIMBOLI

HLA - višinsko škotsko govedo

CK - cikasto govedo

KZU - kmetijska zemljišča v uporabi

CRG - Centralni register goveda

SLOVARČEK

1 UVOD

Domače živali so stara kulturna vrednota človeštva. Že tisočletja jih človek uporablja za prirejo hrane, surovin, za delo ali pa kot domače živali. Na splošno so domače živali tiste živali, ki jih človek redi za svojo korist in ki živijo pod njegovim varstvom in oskrbo. V stoletjih in tisočletjih razvoja po udomačitvi so iz geografsko izoliranih populacij nastale podvrste in znotraj njih pasme, prilagojene razmeram določenega okolja in podnebja. Tako smo dobili številne avtohtone pasme domačih živali in s tem biotsko gensko raznovrstnost (Šalehar in sod., 2001a).

V sonaravno kmetovanje je najlažje vključiti avtohtone pasme, ker so prilagojene naravnim danostim v določenem okolju. V Sloveniji je takšna pasma cikasto govedo. Ostale pasme goveda so izumrle. S širjenjem ekološkega kmetovanja se povečuje zanimanje za to pasmo. Zato smo z anketo želeli ugotoviti razloge za povečano zanimanje rejcev za cikasto govedo in izvedeti kako rejci uspešno usklajujejo zahteve pasme z zahtevami kmetije. Seveda nas je zanimala tudi ocena gospodarnosti reje te pasme.

V Sloveniji pa v zadnjih desetih letih narašča tudi povpraševanje po višinskem škotskem govedu. Za to pasmo je značilno, da je odporna na ekstremne klimatske razmere in velja za idealnega »oskrbnika krajine«. Meso višinskega škotskega goveda, vsebuje glede na ostale pasme govedi manj nasičenih maščob in pa več proteinov (Center za vzrejo višavskih škotskih govedi, 2006).

Ugotoviti smo želeli kako se je v zadnjem desetletju povečal stalež govedi cikastega in višinskega škotskega goveda v Sloveniji. S primerjavo proizvodnih lastnosti obeh pasem smo skušali ugotoviti, katera pasma je primernejša za naše kmetije. Ali je to slovenska avtohtona pasma goveda cika, ki se je razvila na območju, kjer so pogoji reje oteženi (visokogorski svet) ali pa višinsko škotsko govedo, ki se na razmere v okolju prilagaja sorazmerno hitro. Prilagodljivost najbolje odraža specifiko obeh primerjanih pasem, ki sta značilno ekstenzivni pasmi.

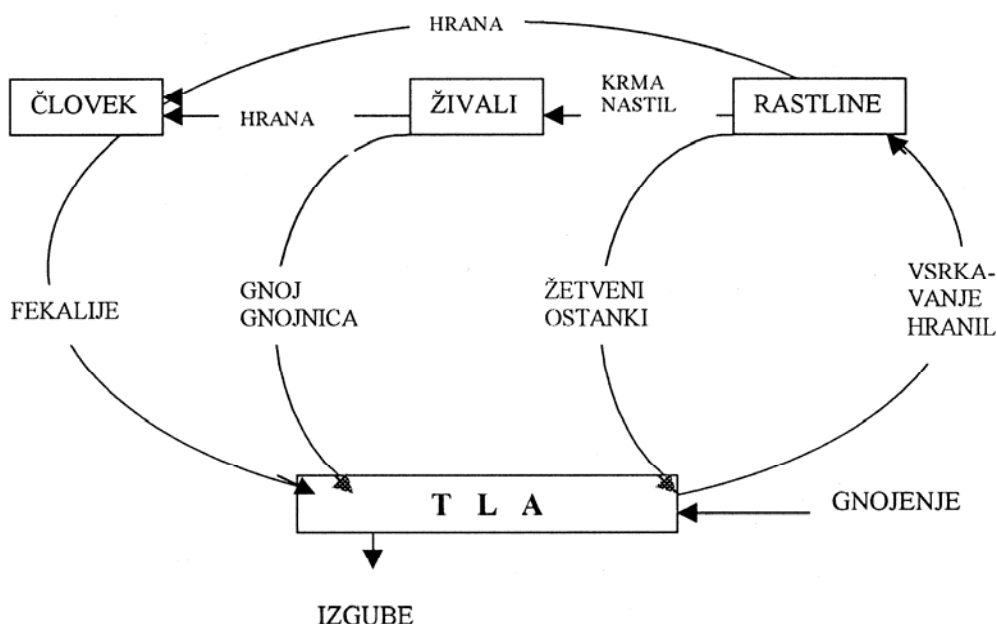
2 PREGLED OBJAV

2.1 SPLOŠNO O SONARAVNEM KMETOVANJU

Sonaraven je v bistvu trajen. Uvedba principov trajnosti v kmetovanju pomeni sonaravno kmetovanje. Sonaravno kmetijstvo lahko zato definiramo kot uspešno ravnanje z naravnimi bogastvi za zadovoljevanje naraščajočih potreb človeštva ob hkratnem vzdrževanju ali celo stopnjevanju kakovosti okolja (Barea in Jeffries, 1993, cit. po Osterc, 1998).

Sonaravno kmetijstvo je širok pojem, ki ga mnogi enačijo z ekološkim, organskim ali biološkim kmetovanjem, vendar v sebi združuje različne veje alternativnega kmetijstva, ki se trudijo kmetijsko gospodarjenje čimbolj približati in uskladiti z naravnimi zakonitostmi s ciljem trajnega sožitja med človekom in okoljem (Mihelič, 1995).

To je torej takšno kmetovanje, ki dolgoročno ne škoduje okolju. Dosežemo pa ga s pomočjo bioloških procesov, ki vključujejo kroženje hranilnih snovi, zaščito rastlin in ohranjanje plodne zemlje. Prehod na sonaravno kmetovanje je dolg proces, popolnoma sonaravnega kmetovanja človek najbrž ne bo nikoli dosegel, moral pa bi se mu vsaj približati. Rušenje ravnovesja v naravi bi morali omejiti na obseg, ki ga je narava še sposobna v krajšem času popraviti (Osterc, 1998).

Slika 1: Krogotoki v naravi (Osterc, 1998)

Zmotno je tudi mišljenje, da se sonaravno morajo obnašati samo nekateri sloji prebivalstva. Ko se govori o kmetovanju, se običajno misli na kmete. Seveda je poklic kmeta tak, da opravlja svoje delo v naravi ali v povezavi z naravo. Zato nekateri napačno mislijo, da je kmet bolj poklican k sonaravnemu obnašanju kot drugi sloji prebivalstva. To je napačno mišljenje. K sonaravnemu obnašanju smo poklicani vsi prebivalci zemlje. Zato bi se morali vsi prebivalci zavedati, da lahko brez škode za svoje potomce naredijo le to kar smejo, ne pa kar zmorejo. Zato nikoli ne smemo pozabiti, da imamo zemljo (planet) le sposojeno od zanamcev. Zato sonaravno kmetovanje upošteva principe trajnosti. To pomeni, da zagotovimo sedanje potrebe na način, ki ne ogroža naših potomcev pri zadovoljevanje njihovih potreb. Sonaravno kmetovanje mora upoštevati nekatere norme, ki praviloma podražijo pridelke. Če tega ne vedo porabniki kmetijskih dobrin in če jim sonaravnost nič ne pomeni, potem ne bodo pripravljene plačati za take izdelke polne lastne cene. Zato sonaravno obnašanje ne velja le za kmetijstvo, veljati mora za vse sloje prebivalstva in za vsa področja človekovega delovanja. Le tako bomo rušenja ravnovesja v naravi omejili na obseg, ki ga je narava še sposobna v najkrajšem času popraviti (Osterc, 1998).

Kmetijstvo se predvsem ukvarja z obdelavo zemlje z namenom pridelave hrane za ljudi in krme za živali ter surovin za predelavo. Osnova vsakega kmetovanja je zemlja, brez katere ni kmetovanja in ni predelave hrane ter preživetje človeka. Zato človek sme kmetovati le na način, da zemljo trajno ohrani rodovitno in sposobno za pridelovanje hrane (Osterc, 2001).

Večina rastlinskih hranil, ki jih živali zaužijejo s krmo, se znajde v gnoju. Osnovna naloga vsakega, ki kmetuje je, da skuša z gnojem ravnati tako, da se hranilne snovi v gnoju čim manj izgubijo in, da čim več rastlinskih hranil pride na površine, kjer je zrasla krma za živali in hrana za ljudi (Osterc, 1998).

Glede na velik delež travinja v sestavi kmetijskih zemljišč in velik delež kmetijskih zemljišč z težjimi (omejenimi) pridelovalnimi razmerami, je pomen posameznih vrst živali v Sloveniji različen. S tega vidika imajo največji pomen prežvekovalci in konji, med prežvekovalci pa je najpomembnejše govedo. Z vidika ohranjanja kulturne in naravne dediščine narašča pri vseh vrstah predvsem pomen avtohtonih pasem in tradicionalnih proizvodov (Šalehar in sod., 2005).

Žgur in sod. (2006) so mnenja, da spreminjanje pogojev kmetovanja in gospodarjenja terja stalno prilagajanje kmetijske proizvodnje. Osnovo vsake živinorejske proizvodnje predstavljajo živali. V preteklosti so se oblikovale in razširile pasme, ki so bile najbolj prilagojene danim pogojem in namenu reje. S spreminjanjem namena pogojev in reje se je spreminjala tudi pasemska sestava goveje črede.

Prav tako je Osterc (1998) mnenja, da se lahko veliko naučimo od naših prednikov. Če ne bi oni razmišljali trajnostno, bi bilo zemlje bistveno manj in bila bi manj rodovitna. Še dandanes je mogoče na vasi pogosto videti starejše ljudi pri opravilih na polju ali kje drugje, ko opravljajo dela, ki ne prinašajo dohodka, vendar so nujno potrebna za ohranitev zemlje za pridelavo hrane. Mlajše generacije jih pomilujejo, da se to ne izplača. Takšna dela so: pristrigavanje zemlje po oranju, v strmih vinogradih nošnja zemlje iz dna

vinograda na vrh in podobno. Večini današnjih kmetov je trajnostni način razmišljanja tuj, ker smo jim uspeli vcepiti prepričanje, da lahko človek naravo obvlada in je njen neomajen gospodar. Enako velja tudi za ostale sloje prebivalstva. Zato bo potrebno veliko časa in truda, da bomo ljudem s takim načinom razmišljanja ponovno privzgojili spoštovanje do narave, s tem pa odgovornost do narave in trajnostni način razmišljanja ter obnašanja.

Kmetijstvo je v razvoju pokrajine imelo in še vedno ima pomembno vlogo. V veliki meri je pripomoglo k nastanku kulturne krajine in tako močno zaznamovalo podobo slovenskega podeželja. V času po drugi svetovni vojni so se uveljavili ukrepi za oblikovanje obsežnih kmetijskih površin, ki so sicer praviloma povečali učinkovitost kmetovanja, a so hkrati povzročili zmanjšanje biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti ter korenito preoblikovali kulturno krajino. Vzporedno s tem je ob skokovitem razvoju industrije potekala deagrarizacija, ki je vodila v opuščanje kmetovanja na območjih z manjšimi razvojnimi možnostmi, s tem pa do zaraščanja kulturne krajine (Bojkovski in sod., 2006).

2.2 CIKASTO GOVEDO

2.2.1 Zgodovina in razvoj cikastega goveda

Na območju sedanje Slovenije je bilo v času naših očetov in dedov zastopanih kar nekaj pasem goved, za katere še zdaj lahko rečemo, da so to bile naše, torej slovenske avtohtone pasme. Starejši govedorejci se še danes radi spominjajo pšeničnega ali pomurskega goveda. Tudi belo slovensko govedo ali marijadvorsko govedo je bilo ponos nekdanjih rejcev; uporabljali so ga za prirejo mleka in mesa. Obe pasmi sta še imeli v petdesetih letih prejšnjega stoletja svoji rejski središči in sta prispevali pomemben delež k pasemski strukturi slovenskih govedi (Čepon in sod., 1999).

Cikasto govedo je bilo v preteklosti med najbolj razširjenimi pasmami v Sloveniji. O razširjenosti cikastega goveda v preteklosti kažejo podatki o staležu živali cikaste pasme v obdobju 1952-1953, ko je bilo teh živali približno 80.000. Okoli leta 1960 se je s pretaplanjem cikastega goveda z lisasto pasmo na Gorenjskem in z zamenjavo z rjavo pasmo na Tolminskem pričel stalež drastično zmanjševati in je bil najmanjši v letu 1991. To potrjujejo tudi podatki o številu prvih o semenitev. V letu 1991 je bilo o semenjenih le 16 plemenic cikastega goveda. V letu 1993 je število prvih o semenitev naraslo preko 100, v letu 2001 se je približalo 400, v letu 2003 pa je preseglo število 500. Poleg znanega števila o semenitev v posameznih letih je bilo ves čas tudi precej naravnega pripusta. V zadnjih letih je bil opazen trend povečevanja velikosti populacije cikastega goveda (Žan in Čepon, 2004a).

Preglednica 1: Spreminjanje pasemske sestave po letih in odstotkih (Osterc, 2004¹; Statistični letopis 2006²)

Pasma\ Leto	1938 ¹	1953 ¹	1972 ¹	1980 ¹	1990 ¹	1995 ¹	2000 ¹	2003 ¹	2005 ²
Lisasta	19	28	55	54	57	59	59	58	59
Rjava	29	33	36	34	30	25	20	19	16
Črno bela (HF)	-	-	4	11	12	15	20	22	24
Picgavska (cikasta)	24	20	5	0,8	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5
Pomurska Bela slovenska	15	13	-	-	-	-	-	-	-
Mesne	-	-	-	0,2	0,3	0,4	0,5	0,5	0,5

V preglednici 1 je prikazana pasemska sestava govejih pasem v letih 1938 do 2005 v odstotkih. V preglednici 1 je lepo viden padec števila cikastega goveda. Leta 1938 je cikasto govedo predstavljalo 24 % vseh govejih pasem v Sloveniji. Leta 1972 je delež cikastega goveda drastično padel na slabih 5 %, leta 2005 pa je v Sloveniji cikastega goveda le 0,5 %.

2.2.1.1 Enobarvno bohinjsko govedo

Po propadu fužinarstva je postala govedoreja ena izmed najpomembnejših gospodarskih panog v Bohinju. Že od naselitve Slovanov je bilo južno od Alp prisotno majhno, rdečkasto keltsko govedo brahicernega izvora v tipu buše. Za to govedo lahko rečemo, da je bil nanj vpliv umetne selekcije minimalen, vpliv skromne narave pa zelo velik. Od 16. stoletja naprej je bilo zahodno od linije Kamnik Logatec razširjeno rdeče enobarvno govedo, majhnega okvirja, zgodaj zrelo in glede na telesno maso z relativno dobro mlečnostjo (Žgur, 1997).

Kump in Ločniškar (2005) sta opisala lastnosti bohinjskega goveda, ki so bile objavljene v strokovni reviji »Naša vas« leta 1956. Po njunem mnenju ima to govedo naslednje lastnosti:

- ✓ Vztrajnost in sposobnost za pašo, kadar se druge pasme goveda ne pasejo več, Bohinjka pa še vedno vztraja.
- ✓ Odpornost in prilagojenost na skromne razmere (ostro podnebje na planinski paši poleti z vetrom, s hladnimi nočmi in z nenadnimi slanami. Pozimi pa zatohli in vlažni hlevi, kateri so marsikje v Bohinju).
- ✓ Dobra plodnost in zgodnja zrelost bohinjske krave. Pri bohinjskem govedu so bili pomembni sezonski prepusti in telitve. Izredno velik odstotek krav teli redno vsako leto ob istem času, kar je znak dobre plodnosti. Tako, da so morale biti krave in telice breje preden so šle na planino. Zato so pripuščali leto in pol stare telice in na ta način so skrbeli za zgodno zrelost bohinjskega goveda.
- ✓ Pravilna oblika vimena. Pri bohinjkah je bila oblika vimena močno dedna lastnost. Zlasti se opaža pripetost vimena. Vimena so žleznata in le redko mesnata.

Trebar (1958) v svoji diplomski nalogi omenja zgodnji pripust telic nekje med 1-1,5 letom starosti, če rejec ne želi prevelikih živali. Izkušnje so takrat pokazale, da telice, ki se pozno obrejuje niso dobre molznice. Enako je napisal Podjavoršek (1959), ki omenja, da so nekoč imeli sezonski pripusti pomembno vlogo. Krave so v planini po večini breje, telijo pa na jesen, ko pridejo s planin in pozimi. Izkušnje so pokazale, da so krave, ki so telile v jeseni ali pozimi, ko je v dolini dovolj krme, dale mnogo več mleka v svoji laktacijski dobi kot krave ki so telile tik pred odgonom na pašo.

Križanje s tujimi pasmami je prvotni lik bohinjskega goveda spremenilo, povečala se je tudi heterogenost živali, vendar je rejcem uspelo ohraniti prvotno dobro lastnost goveda – mlečnost. Takratno pašno gospodarstvo je zahtevalo žival, ki je bila sposobna proizvesti pri beljakovinsko sicer bogati, vendar količinsko zelo skromni planinski paši, velike

količine mleka. Ker tudi nižinski travniki in košenice niso dajale dovolj krme za zimo so mnogokrat reševali problem krmljenja v zimskem času z vejniki in steljo. Iz tega je sledilo, da so obdržali le tiste živali, ki so imele najboljše sposobnosti prebavljanja in izkoriščanja krme, ki jo je nudila okolica (Podjavoršek, 1959).

Urbas (1958) omenja, da je križanje s pincgavcem vplivalo na eksterijer bohinjke, zboljšalo ji je pobit križ in ji povečalo telesne oblike. Vendar je imelo križanje tudi slabe lastnosti; ena izmed njih je ta, da so manjše bohinjke težje telile velika teleta. Tudi naravne selekcija je sama izločala pincgavce, veliko jih je poginilo na paši, ker so bili pretežki in veliki za strme planine.

Povše (1875, cit. po Trebar, 1958) omenja dobro mlečnost krav glede na njihovo telesno maso in na krmo, ki so jo imele na razpolago na planini: male bohinjke, težke tri cente (168 kg) namolzejo 3-4 bokale (4,2 – 5,6 l) mleka. Medtem so težke bernske krave tehtale 10 – 12 centov (560 – 670 kg) in dale kakih 10 bokalov (14,5 l) mleka na dan.

Majhen okvir bohinjke je bil zagotovo posledica človeške selekcije. Na Bohinjskem je človek zavestno odbiral majhne živali, ki so bile primernejše za strm planinski svet in so porabile manj krme v dolgi zimi. Živali večjega okvirja pa so Bohinjci prodajali predvsem na ravninske predele Gorenjske. Tako so že takratni rejci oblikovali dva tipa bohinjskega goveda in sicer ravninski in planinski tip gorenjskega enobarvnega goveda (Žgur, 1997).

Po podatkih iz leta 1958 (Urbas, 1958) so bile krave bohinjskega cikastega goveda visoke v povprečju 116 cm in so tehtale 300-350 kg. Krave tolmanskega cikastega goveda pa so bile v povprečju za 8 cm višje in 80-100 kg težje.

2.2.1.2 Pincgavska pasma govedi

Pincgavska pasma govedi izhaja iz pokrajine Pinzgau na Salzburškem. Do leta 1800 je namreč obstajalo veliko tipov tega goveda, kot npr. Pincgauer, Pongauere, Rauriser, Ennstaler, Mölltaler, itd. V takratni Avstriji je imela vsaka pokrajina in alpska dolina svoj tip goveda. Šele po uvedbi rodovniškega knjigovodstva in z začetkom selekcijskega dela se je začelo uporabljati enotno ime za vse tipe goveda. V začetku 19. stoletja so začeli uporabljati skupni termin »pincgavsko govedo«. V sredini prejšnjega stoletja je bila pasma najboljša predalpska kombinirana pasma govedi. Ima značilno porazdelitev belih lis na rdeči podlagi. Bela črta poteka od vihra nazaj po celotni hrbtni liniji, v vimenskem delu se razširi in se kot taka nadaljuje pod trebuhom. Široke bele progaste lise ima tudi na prednjih in zadnjih nogah nad karpalnimi in tarzalnimi sklepi. Meja med belimi lisami in rdečo podlago je jasna in gladka (Žgur, 1997).

Pincgavska pasma je bila v primerjavi z enobarvno bohinjko primigenega izvora. Zato je bila večjega okvirja, bolj groba in tudi zahtevnejša za rejo. Zaradi večjega okvirja je bila manj primerna za planinsko pašo v strminah bohinjskega kota. V nasprotju s pincgavsko pasmo je bohinjsko govedo slovelo po relativno veliki mlečnosti. Prav te lastnosti so Bohinjci želeli ohraniti in utrditi. Zato so v začetku 20. stoletja omejili uvoz pincgavskih bikov. Leta 1935 sta bila iz Avstrije uvožena dva težka pincgavka bika za potrebe

pripusta. Rejci jih zaradi težkih telitev niso sprejeli in so raje pripuščali lažje bike lastne reje. Po letu 1945 je začela takratna vlada s subvencioniranjem uvajati pincgavsko pasmo v Bohinju. Prav v tem obdobju se je začelo z največjim »uničenjem« bohinjskega goveda z različnimi metodami. Dejstvo pa je, da je pincgavska pasma prinesla večji in bolj grob okvir, ni pa izboljšala mlečnosti (Cika skozi čas ... 2003).

Pincgavsko govedo je izrazito kombinirana pasma. Danes je tudi v deželi njenega izvora že precej ogrožena pasma. Izpodrivajo jo bolj produktivne pasme, ki omogočajo večjo prirejo in s tem večjo gospodarnost reje (Žgur, 1997).

2.2.1.3 Cikasto govedo izvor in nastanek pasme

Cikasto govedo je v Sloveniji nastalo iz avtohtonega enobarvnega svetlo rdečkastega (bohinjskega) goveda. Krave tega prvotnega goveda so bile v drugi polovici 19. stoletja težke v povprečju 200 kg. Dajale so približno 5 kg mleka/dan (Ferčej, 1947, cit. po Čepon in sod., 1999). V tistem času je bilo v sosednjih avstrijskih deželah veliko bolj znano po okvirju večje in bolj produktivno pincgavsko govedo. Tako so začeli na območje reje enobarvnega bohinjskega goveda uvažati bike pincgavske pasme (Mölltalervieh – belanske pasme). S tem se je začel proces oplemenjevanje enobarvnega bohinjskega goveda s pincgavsko pasmo. To oplemenjeno govedo so poimenovali cikasto govedo (cika). Glede na geografsko območje reje cikastega goveda sta se v drugi polovici 18. stoletja in prvi polovici 19. stoletja oblikovala dva tipa cikastega goveda v Sloveniji (Žan in Čepon, 2005):

- a) bohinjsko cikasto govedo
- b) tolminsko cikasto govedo

Oba tipa sta dobila ime po geografskih območjih (Bohinj, Tolmin) v severozahodni Sloveniji.

Cikasto govedo je edina slovenska avtohtona pasma goveda. Razvila se je pod vplivom geografskih razmer v stoletjih prilagajanja na tradicionalno okolje ter se oblikovala v pasmo, ki je še do sredine 20. stoletja predstavljala osnovo za preživetje ljudem na območjih s težjimi pogoji kmetovanja (Žan in Čepon, 2005).

Slika 2: Krava cikaste pasme (Cikasto govedo,2007)

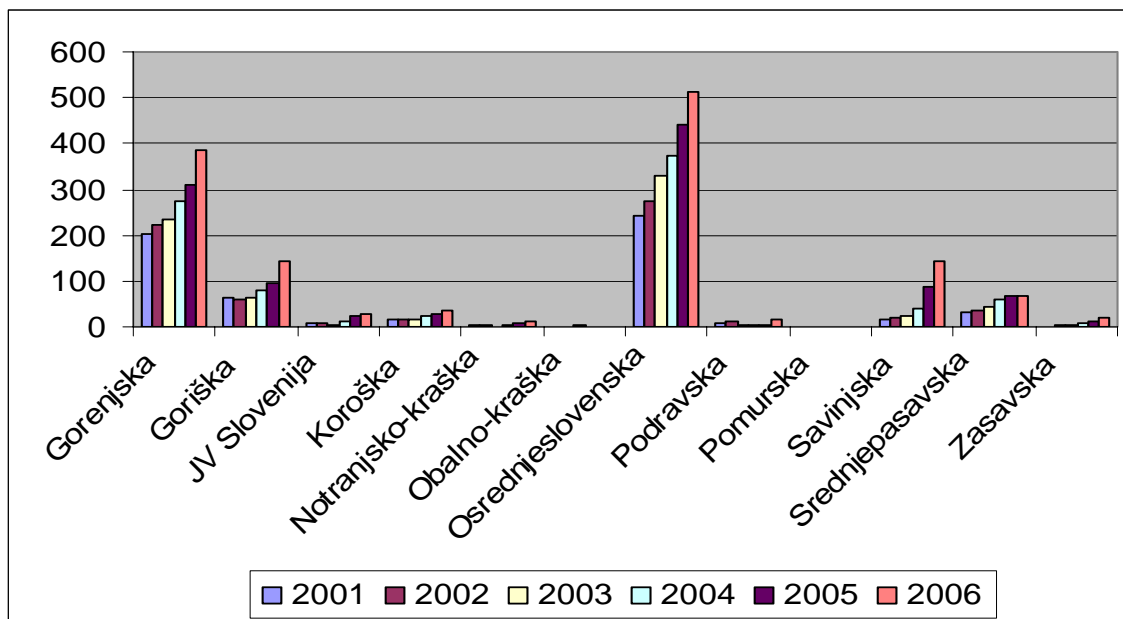
2.2.2 Cikasto govedo danes

Od leta 2000 je cikasto govedo vključeno v program »Ohranjanje biotske raznovrstnosti v slovenski živinoreji«, ki ga vodi Oddelek za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Stalež živali vključenih v program genske banke se je v obdobju 2000 do 2003 precej povečal in šteje 300 živali. Leta 2001 je bilo ustanovljeno Društvo za ohranjanje cikastega goveda v Sloveniji. Čez leto dni se je v društvu oblikovala strokovna komisija za cikasto govedo, ki se je kasneje preimenovala v Republiško delovno skupino za odbiro in ocenitev bikov cikaste pasme za osemenjevanje in pripust. Naloge delovne skupine so usmerjene predvsem v iskanje živali s tipičnimi lastnostmi zunanosti, ki se želijo pri pasmi ohranjati na podlagi sprejetega rejskega cilja (Žan in Čepon, 2004a).

Preglednica 2: Število cikastih goved po posameznih regijah in letih (Podatki o staležu ..., 2006; Čepon, 2007)

Statistična regija	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Indeks 2001/2006
Gorenjska	201	224	233	273	310	384	1,91
Goriška	63	58	65	79	96	143	2,27
JV Slovenija	9	6	5	11	22	27	3,00
Koroška	16	16	15	23	28	35	2,19
Notranjsko-kraška	2	4	1	5	9	11	5,50
Obalno-kraška	0	0	2	1	1	1	0,00
Osrednjeslovenska	241	274	328	374	441	512	2,12
Podravska	7	10	5	4	5	15	2,14
Pomurska	1	1	0	0	0	0	0,00
Savinjska	17	19	22	41	89	143	8,41
Srednjeposavska	31	34	45	59	69	66	2,13
Zasavska	1	2	4	8	13	20	20,00
Slovenija	589	648	725	878	1083	1357	2,30

Od celotnega staleža živali cikaste pasme se največji delež govedi, približno 50 %, redi na kamniškem in ljubljanskem območju, polovico manjši delež (okrog 25 %) pa na gorenjskem območju (predvsem okolica Bohinjske Bistrice). Sledijo primorsko, dolensko in štajersko območje, kar je razvidno iz preglednice 2. Večinoma so to majhne in ekstenzivne reje, ki v povprečju redijo 1 do 2 kravi. Na sliki 2 sta regiji z največjim staležem cikastega goveda zelo lepo vidni.

Slika 3: Stalež pasme cikastega goveda po regijah (Bojkovski in sod., 2006)

Pri pregledu populacije krav cikaste pasme za dosego ohranitve in obnovitve pasme v avtohtonem tipu je strokovna komisija razdelila živali v tri tipe (Žan in Čepon, 2004b, c):

CIKASTI TIP:

Vanj so razvrščene živali, ki v največji meri dosežejo tipične lastnosti prvotnega avtohtonega tipa goveda. Živali izražajo pripadnost brahiceremu tipu govedi. So majhnega okvirja, kombiniranega tipa z večjim poudarkom na prireji mleka in skromno omišičene. Na podlagi pregleda populacije v letih 2002/2003 je bilo v cikasti tip razvrščenih okoli 27 % krav od celotnega staleža (povprečna višina vihra 124 cm), od katerih je bilo odbranih 31 bikovskih mater.

DELNI CIKASTI TIP:

Vanj so razvrščene živali, ki združujejo lastnosti cikastega in pincgavskega tipa (pogost je tudi priliv drugih pasem, kot je npr. rdeči holštanj). Živali v tem tipu lahko izražajo lastnosti ali kombiniranega tipa ali mlečnega tipa goveda. Na podlagi pregleda populacije v letih 2002/2003 je bilo v delni cikasti tip razvrščenih okoli 34 % krav od celotnega staleža (povprečna višina vihra 128 cm).

PINCGAVSKI TIP:

Vanj so razvrščene živali, ki izražajo pripadnost primigenemu tipu (grobe in robustne živali z velikim okvirjem) in so dobro omišičene. Na podlagi pregleda populacije v letih 2002/2003 je bilo v pincgavski tip razvrščenih okoli 39 % krav od celotnega staleža (povprečna višina vihra 135 cm).

2.2.3 Rejski cilj za cikasto govedo

Žan in Čepon (2004c), sta predstavila rejski cilj za cikasto govedo.

Osnovni rejski cilj za cikasto govedo je ohranitev pasme v avtohtonem brahicerem tipu. Želimo lahke živali s tankimi kostmi in nerobustne komformacije. Proizvodna usmeritev pasme je sicer kombinirana, a s poudarkom na prireji mleka.

MORFOLOŠKI OPIS:

- Telesna masa odraslih krav 300-450 kg.
- Višina vihra odraslih krav 115-132 cm.
- Barva: rdeča z belo liso, enobarvno rdeče.
- Potek bele lise: bela lisa se začne na vihru, gre preko hrbta do repa, se nadaljuje na repu, nato po stegnih v obliki pasu, trebuhu in prsnem košu ter se nadaljuje čez golen v obliki pasu. Bela lisa se združi pod vratom. Lisa naj ne sega preko križnih kosti. Meja med rdečo in belo barvo naj bi bila nazobčana.
- GLAVA: kratka, lahka, rdeče barve
- SMRČEK: roza barve
- OČI: velike, temne, močno pigmentirane
- ROGOVI: lahki, tanki, obrnjeni naprej
- VRAT: tanek, dolg
- NOGE: korektne, čvrste in tanke kosti
- BICLJI: čvrsti
- PARKLJI: kratki, visoki, temna roževina parkljev
- REP: tanek, dolg
- VIME IN SESKI: lepo oblikovani in funkcionalni

POSEBNE PASEMSKE ZNAČILNOSTI:

- delna uleknjenost hrbta,
- nadgrajenost,
- obsežen vamp.

OSTALE ZAHTEVE:

- dobra plodnost,
- lahke telitve,
- dolga življenska doba,
- dobra prilagodljivost in odpornost,
- močno izražen materinski čut.

Danes želi vedno več rejcev cikastega goveda ohranjati živali v tipu, ki je najbližje prvotnemu in izraža lastnosti avtohtonosti – cikasti tip. Do izraza prihaja potreba po določitvi tistih fenotipsko izraženih lastnosti, ki so bile in naj bi bile tudi danes značilne za slovensko avtohtono pasmo cikastega goveda. Pri nadaljnjem delu za ohranitev cikastega goveda bo potrebno po najboljših močeh upoštevati tiste kriterije, ki ločujejo cikasto govedo od pincgavskega. Temu namenu je podrejen tudi rejski cilj za cikasto govedo (Žan in Čepon, 2004b).

Preglednica 3: Število čistopasemskih goved po posameznih pasmah in letih v Sloveniji (Čepon, 2007)

	Slovensko Lisasto	Slovensko Rjavo	Črno- belo	Šarole	Limuzim	Cikasto	Ostalo
2001	296659	82832	65101	1510	1554	589	42617
2002	293079	80313	65835	1500	1527	648	47507
2003	284110	75800	69710	1361	1351	725	57875
2004	253964	67255	70191	1273	1275	878	70317
2005	249628	62424	71781	1633	1567	1083	85057
2006	245427	57562	74469	1732	1752	1357	98239

V decembru 2002 in januarju 2003 je potekala najobsežnejša naloga strokovne komisije; to je pregled, izmera in ocena populacije krav cikaste pasme. Po pridobitvi podatkov iz rodovnika Govedorejske službe Slovenije in registra govedi Ministrstva za kmetijstvo, se je skozi vse leto še vedno v manjšem obsegu opravljal pregled še najdenih živali cikaste pasme. Do leta 2003 je bilo pregledanih že 273 krav, brez prvesnic (Rejski cilj za ..., 2003).

Opaženo je bilo, da nekateri rejci in strokovnjaki pozabljajo na ohranjanje avtohtonosti in gledajo na cikasto govedo kot na »proizvodno pasmo«. Želijo mu povečati okvir, tehtati priraste in izboljšati mlečnost. Za doseganje takih ciljev je dandanes na razpolago dovolj drugih pasem, zato bi bilo dobro pri cikasti pasmi v prvi vrsti poskušati ohraniti njene prvinske lastnosti in bogato zalogo genov. Vendar je v prihodnosti možno pričakovati ob večjem številu živali cikaste pasme, da bo selekcija potekala v smislu boljše proizvodnje in drugih že znanih dobrih lastnosti (plodnost, kvalitetne noge, lepo vime ...) (Rejski cilj za ..., 2003).

Reja cikastega goveda se je pri večini rejcev v slovenskem prostoru ohranila iz ljubiteljskih in tradicionalnih vzrokov. Njim pripada zahvala za obstoj te pasme tudi danes. (Šalehar in sod., 2001b).

2.2.4 Gospodarski pomen cikastega goveda

Cikasto govedo se je uporabljalo za prirejo mleka, mesa in za delo. Slovelo je po relativno veliki mlečnosti – glede na telesno maso; zaradi teh dobrih lastnosti se je v Sloveniji ohranilo razmeroma dolgo na Gorenjskem. Prav tako se je cikasto govedo oblikovalo po odlični prilagodljivosti v hribovitem svetu (majhen okvir, čvrsti parklji). Ima zelo močno pigmentirane oči, kar živali varuje pred ultravijoličnimi žarki in nekaterimi očesnimi obolenji. Med rejci je bila cika zelo priljubljena predvsem na planinskem območju, kjer so bile neugodne razmere za pridelavo voluminozne krme (Čepon in sod., 1999).

Odlike te pasme so izredno dobra plodnost, odpornost, dolga življenjska doba in dobra mlečnost krav. Zelo dobro izkoriščajo pašo na strmejših terenih, ki jih zaradi manjše telesne teže ne poškodujejo in tudi vzdrževalne potrebe so zelo majhne. Mleko dosega

visoko vsebnost mlečne maščobe in beljakovin, ter je zelo primerno za sirjenje. Meso je dobro marmorirano in zelo okusno (Zupančič, 1996).

Dobre pašne lastnosti goveda so pomembne pri ohranjanju kulturne krajine, saj se cike pasejo tam, kjer se goveda večjega okvirja ne morejo ali pa bi povzročila preveliko degradacijo ruše. Osnovna prehrana cikastega goveda je trava, kot paša ali seno. Prav ta način prehrane daje visoko vrednost mesu in mleku, saj se v vampu tvorijo za človeka pomembne esencialne maščobne kisline (linolna – omega 6 in linolenska – omega 3 ter konjugirana linolna kislina). Vsebnost teh maščobnih kislin je pri živalih, ki se pasejo za dva do pet – krat večja kot pri živalih krmljenih z velikim deležem močne krme, razmerje maščobnih kislin pa je veliko ugodnejše. Pitanje živali na paši ima ugoden vpliv na okus mesa zaradi aromatičnih snovi v paši, vitamin E pa ugodno vpliva na ohranitev češnjeve barve mesa med zorenjem (Osterc, 1998).

Reja cikastega goveda je zagotovo pomembna s kulturnega in etnološkega vidika, z vidika ohranjanja kmetijskih površin z najtežjimi obdelovalnimi pogoji, z vidika turizma, specifičnih (pozabljenih) proizvodov in morebitnih lastnosti, ki so se pri cikastem govedu razvile in jih danes še niti ne poznamo dovolj (Čepon, 2007).

2.3 VIŠINSKO ŠKOTSKO GOVEDO

Višinsko škotsko govedo velja za najstarejše registrirano govedo v Evropi. Predvsem zaradi prvih zapisov višinskega škotskega goveda segajo v dvanajsto stoletje, arheološka najdišča pa potrjujejo prisotnost tega goveda že v šestem stoletju. Govedo je bilo značilno za škotsko višavje in zahodne obalne dele Škotske, od tam pa so ga v 19. stoletju izvozili v Avstralijo in severno Ameriko, kasneje pa tudi v ostale dežele. Je dokaj nezahtevno govedo, saj se prehranjuje tudi z rastlinami, ki se jih drugo govedo izogiba. Zaradi svoje goste in dolge dlake uspešno kljubuje vetru, dežju, snegu in mrazu. Toplejšemu podnebjju pa se uspešno prilagodi z redčenjem dlake. Navkljub dolgim rogovom veljajo za nežno in miroljubno govedo (Višinsko škotsko govedo, 2006a).

Ker je posebno odporno proti ekstremnim klimatskim razmeram, velja za idealnega oskrbnika pokrajine. Živali so znane po dlakavem plašču in izstopajočih rogovih, kar jim daje prvobiten in naraven videz. Pasma je cenjena zaradi izjemne prilagodljivosti vremenskim razmeram. V sušnih obdobjih, ko je veliko pomanjkanje krme, se živali na pašniku obnašajo varčno in skromno, kot da nagonsko vedo, da je potrebno varčevati. Tudi prezimujejo na pašniku, čeprav imajo hlev. Krave brez zapletov telijo na prostem pri temperaturi - 20°C in imajo zelo močan materinski nagon (Center za vzrejo višinskih škotskih govedi, 2002).

Preglednica 4: Mere in teže višinskega škotskega goveda (Višinsko škotsko govedo, 2006b)

	Ženske	Moški
Višina, cm	110-120	125-135
Teža, kg	450-550	650-750
Porodna, teža kg	22	25

2.3.1 Morfološke lastnosti višinskega škotskega goveda

To je govedo z majhnim do srednje velikim okvirjem in ima enakomerno razvite telesne dele. Na glavi se med očmi in gobcem tvori enakostranični trikotnik. Po možnosti simetrični rogovi so pri biku izraženi vodoravno iz glave na koncu pa se upognejo naprej. Pri kravah so rogovi nekoliko daljši in pri korenu niso tako debeli in so obrnjeni bolj navzgor (Višinsko škotsko govedo, 2006b).

Živali imajo močno okostje in dolg, raven, dobro omišičen hrbet. Lahko dvigajoča linija proti področju repa in široki kolki omogočajo lahek porod-telitev (Višinsko škotsko govedo, 2006b).

Za obrambo proti mrazu, dežju, vročini in parazitom je celotno telo pokrito z kožuhom z gosto spodnjo kratko in zgornjo dolgo dlako. Parklji so trdi in močni. Zaželjena je redna nega parkljev. Bik ima tipičen izbočen mišičasti tilnik pokrit z bogato dlako, pri kravah pa je med glavo in pleči ravna linija. V skromnih razmerah je višinsko škotsko govedo pozno zrelo. Krave telijo prvo tele pri starosti 40 mesecev. Živali ženskega spola pa so lahko spolno zrele že pri šestih mesecih (odvisno od prehrane). S petimi leti so živali popolnoma odraščene (Višinsko škotsko govedo, 2006b).

Lastnosti goveda so (Višinsko škotsko govedo, 2002):

- dolga dlaka,
- dobra plodnost,
- živali so lahko vse leto na paši,
- živali ne potrebujejo nobenega hleva,
- krave telijo brez težav in brez pomoči veterinarja,
- krave imajo dobre materinske lastnosti in dobro plodnost,
- reja živali poteka brez težav in brez prevelikega dela,
- govedo je skromno, ker je zadovoljno tudi s krmo slabše kakovosti,
- govedo se oskrbuje na neobdelanih površinah, ne uničuje ruše, ampak jo izboljšuje in s tem povečuje gospodarsko vrednost pašnikov.

Višinsko škotsko govedo ni izbirčno glede voluminozne krme. Zadovolji se tudi s krmo slabše hranilne vrednosti ali kakovosti. V sušnih obdobjih, ko je pomanjkanje sočne mlade krme na pašniku se zadovoljijo tudi z manj kakovostno krmo. Pozimi si lahko izkoplje travo tudi izpod snežne odeje. Ne glede na sestavo travne ruše, živali ne pasejo prebiralno in se lotijo tudi slabših trav ter trših zeli, katerim se ostale vrste goveda izogibajo (Višinsko škotsko govedo, 2006b).

Preglednica 5: Pregled staleža in števila kmetij, ki redijo višinsko škotsko govedo v Sloveniji od leta 2001 do 2007 (Podatki o staležu ..., 2007)

LETO	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Stalež ž. HLA*	72	112	167	202	363	539	627
Št. kmetij v Sloveniji	7	15	25	29	56	83	102

* HLA – Višinsko škotsko govedo

V preglednici 5 je prikazan stalež višinskega škotskega goveda v Sloveniji med letom 2001 in 2007, ter število kmetij, ki redijo to pasmo v Sloveni. V preglednici 5 je lepo viden narast števila višinskega škotskega goveda po letih. Leta 2001 je bilo število te pasme v Sloveniji le 72, ki so se redile na 7 kmetijah. Leta 2007 pa je stalež goveda narasel na 627. Redile pa so se na 102 kmetijah.

Slika 4: Višinsko škotsko govedo (Društvo rejcev in ljubiteljev ..., 2002)

3 MATERIAL IN METODE

3.1 IZBIRA KMETIJ

Za preučitev cikastega goveda smo izbrali tradicionalne rejce, ki se že stoletja ukvarjajo z rejo cikastega goveda. Zato smo izbrali Gorenjsko regijo (Kamnik z okolico). Pri višinskem škotskem govedu smo izbirali kmetije po dveh kriterijih, in sicer glede na velikost črede. Izbrali smo kmetije z najmanj 15 živalmi v čredi in kmetije, ki smo jih našli na spletu. Dve analizirani kmetiji s višinskim škotskim govedom se nahajata na Štajerskem, ena pa na Gorenjskem. Za anketo smo izbrali od vsake pasme po tri kmetije.

3.2 METODE DELA

Podatke smo zbrali z obiskom kmetij in z anketo, ki je bila opravljena na posamezni kmetiji osebno. Na anketiranih kmetijah je prišlo s strani anketirancev do nezaupanja. Nezaupanje so izkazovali predvsem pri vprašanjih, ki so se dotikala ukrepov skupne kmetijske politike. To so bila predvsem vprašanja o obliki in višini podpor, o premijah in o nepovratnih sredstvih na kmetijah. O slednjih rejci niso hoteli govoriti. Zaradi tega smo imeli težave s pridobivanjem podatkov, o dohodkih kmetij iz naslova ukrepov skupne kmetijske politike. Z večino anketiranih kmetij smo se morali še dodatno pogovoriti po telefonu o posameznih nejasnostih, ki so se pokazale v teku nastajanja dela. Največ neskladij se je pojavilo pri rejcih cikastega goveda, saj takoj po telitvi, ko tele ne more posesati vsega mleka, krave molzejo. Na planini nato naredijo skuto, česar pa nam niso povedali, ali niso vedeli natančnih količin.

Anketa je bila razdeljena na tri tematske sklope. V prvem sklopu smo pridobili osnovne podatke o kmetiji in o gospodarju, kmetijskih zemljiščih in o vrstah živali, ki jih imajo na gospodarstvu. V drugem sklopu smo pridobili podatke o proizvodnih lastnostih, oblikah reje, podatke o načinu in konzerviranju krme, nakupu krme in gnojil ter kolobarju. V tretjem sklopu pa smo pridobili podatke o poteh predelave in trženja na gospodarstvu, o državni pomoči rejcem čistopasemskih živali in analizi prihodka.

4 REZULTATI

4.1 LASTNOSTI KMETIJ

4.1.1 Lokacija kmetij

V diplomsko nalogo smo zajeli kmetije, ki se že nekaj časa ukvarjajo z rejo cikastega ali višinskega škotskega goveda. Kmetije s cikastim govedom izhajajo iz gorenjske regije in so predvsem tradicionalni rejci cikastega goveda. Ta pasma govedi je prisotna na njihovih kmetijskih gospodarstvih že nekaj generacij. Višinsko škotsko govedo pa je na zajetih kmetijskih gospodarstvih prisotno največ eno desetletje. Ena od anketiranih kmetij z višinskim škotskim govedom je bila prva v Sloveniji, ki je uvozila živali te pasme. Vsi anketirani rejci imajo v čredi od 15 do 40 živali.

4.1.2 Tipi kmetij

V preglednica 6 prikazujemo oblike tipov kmetij, ki redijo cikasto ali visokogorsko škotsko govedo.

Preglednica 6: Tip kmetije s cikastim in visokogorskim škotskim govedom

Kmetija	TIP KMETIJE		
	Čista kmetija	Mešana kmetija	Dopolnilna kmetija
Kmetija 1 (CK)*		√	
Kmetija 2 (CK)		√	
Kmetija 3 (CK)		√	
Kmetija 4 (HLA)**		√	
Kmetija 5 (HLA)		√	
Kmetija 6 (HLA)		√	

* (CK) – cikasto govedo, ** (HLA) – Višinsko škotsko govedo

Iz preglednice 6 je razvidno, da vse anketirane kmetije spadajo v mešani tip kmetij. Kar pomeni, da je vir dohodka na kmetiji delno iz kmetijske dejavnosti, delno pa iz nekmetijske dejavnosti, oziroma da je vsaj en član družine zaposlen izven kmetije. Na kmetijskih gospodarstvih so večinoma zaposlene mlajše generacije, nekatere se še šolajo in pomagajo na kmetiji le v prostem času oz. popoldanskem času. Za kmetijski vir dohodka pa skrbijo predvsem upokojeni gospodarji.

4.1.3 Oblike kmetovanja

Oblike kmetovanja: ekološko in konvencionalno kmetovanje na anketiranih kmetijah so predstavljene v preglednici 7.

Preglednica 7: Oblika kmetovanja kmetij cikastega in visokogorskega škotskega goveda

KMETIJA	Ekološko kmetovanje	Konvencionalno kmetovanje (s pod ukrepi SKOPa)
Kmetija 1 (CK)*		√
Kmetija 2 (CK)		√ (OMD)
Kmetija 3 (CK)		√
Kmetija 4 (HLA)**	√	
Kmetija 5 (HLA)	√	
Kmetija 6 (HLA)	√	

* (CK) – cikasto govedo, ** (HLA) – Višinsko škotsko govedo

Iz preglednice 7 je razvidno, da kmetije s cikastim govedom kmetuje na konvencionalni način s pod ukrepi SKOP-a. Cikasto govedo je tudi ob skromni prehrani sposobno preživeti sebe in tele. Zato je primerno za skromnejše pašnike. Vse tri zajete kmetije z višinskim škotskim govedo kmetujejo ekološko. Pri odločitvi za rejo višinskega škotskega goveda so iskale predvsem ekonomičnost reje. V tem obdobju se je v Sloveniji začela promocija sonaravnega načina kmetovanja – ekološkega kmetovanja, ki je prinesla tudi močno finančno podporo takemu načinu kmetovanja. Kmetija 5 je že pred začetkom reje govedi na njivskih površinah kmetovala na ekološki način, zaradi reje goveda na kmetiji, ki je že vključena v program ekološkega kmetovanja niso imeli druge izbire, kot da tudi govedo redijo po ekoloških smernicah.

4.1.4 Podatki o kmetijah

Nadmorska višina (m), kmetijska zemljišča v uporabi (KZU), gozd in druge površine na anketiranih kmetijah so zajete v preglednici 8.

Preglednica 8: Podatki o kmetijah s cikastim in višinskim škotskim govedom

Kmetija	Nadmorska višina (m)	Kmetijska zemljišča v uporabi (KZU)* **	njive (ha)	travniki (ha)	Pašniki (ha)	gozd (ha)	Drugo (ha)
Kmetija 1 (CK)*	702-1000	62	0	10	52•	20	•delež planine
Kmetija 2 (CK)	500	20	0	20	0	30	0
Kmetija 3 (CK)	500	9,01	0,1	5	4	21	0
Kmetija 4 (HLA)**	340	13,6	3,8	3	6,8	0	0,1 stari sadovnjak
Kmetija 5 (HLA)	319	31,8	2,5	19	10	0,5	0,30 amer. Slamnik
Kmetija 6 (HLA)	600	10	0	3	4	3	0
SKUPAJ:		146,21	6,40	60	76,80	74,50	

* ** (KZU) – kmetijska zemljišča v uporabi

* (CK) – cikasto govedo, ** (HLA) – Višinsko škotsko govedo

Iz preglednice 8 je razvidno, da ima največ kmetijskih zemljišč v uporabi (lastnih in najetih) kmetija 1 (62 ha). Najmanj kmetijskih zemljišč v uporabi pa ima kmetija 3 (9,01 ha), obe redita cikasto govedo. Od kmetijskih zemljišč v uporabi imajo vse anketirane kmetije največ pašnikov, gozdov, travnikov najmanj pa imajo njiv. Vse anketirane kmetije, razen ene, imajo gozd. Kmetija 5, ki redi višinsko škotsko govedo, se ukvarja tudi z gojenjem ameriškega slamnika. Kmetija 1, ki redi cikasto govedo pa ima na Veliki planini 7 % delež od skupnih 500 ha. Kmetije, ki obdelujejo njive, kolobarijo (5- letni kolobar). V kolobar vključujejo stare odpornejše sorte poljščin, predvsem koruzo, pšenico, piro, oves, repo, oljne buče, lan, sončnice, konopljo, travno – deteljne mešanice in vrtine.

4.1.5 Število živali

4.1.5.1 Število cikastega goveda na kmetijah

Stalež telet, plemenskih telic (nad 6 mesecev), krav in plemenskih bikov cikastega goveda je prikazan v preglednici 9.

Preglednica 9: Število živali cikastega goveda

Kmetija	TELETA		Plemenske telice (nad 6 mesecev)	Krava	Plemenski bik	Skupaj živali
	M	Ž				
Kmetija 1	8	10	2	18	1	39
Kmetija 2	3	3	3	6	2	17
Kmetija 3	2	3	2	7	2	16
Skupaj	13	16	7	31	5	72

Iz preglednice 9 je razvidno, da ima največ cikastega goveda kmetija 1, ostali dve pa imata podobno število živali. Po kategorijah živali je na kmetijah največ krav (31), telet (30), plemenskih telic – nad 6 mesecev (6), plemenskih bikov (3). Rejci cikastega goveda so predvsem izvorni rejci, ki so pomagali tudi pri ohranjanju te pasme. Rejci si med seboj izmenjujejo strokovne nasvete. Le te dobijo od prijateljev, kmetijskih delavcev, strokovnih delavcev Biotehniške fakultete (oddelek za zootehniko) in iz raznih medijev.

4.1.5.2 Število višinskega škotskega goveda na kmetijah

Stalež telet, plemenskih telic (nad 6 mesecev), krav in plemenskih bikov višinskega škotskega goveda je prikazan v preglednici 10.

Preglednica 10: Število višinskega škotskega goveda

Kmetija	TELETA		Plemenske telice (nad 6 mesecev)	Krava	Plemenski bik	Skupaj živali
	M	Ž				
Kmetija 4	5	1	0	8	2	16
Kmetija 5	2	6	2	12	2	24
Kmetija 6	6	3	3	6	1	19
Skupaj	13	10	5	26	5	59

Iz preglednice 10 je razvidno, da ima kmetija 5 največ višinskega škotskega goveda. Drugi dve imata podobno število živali. Po kategorijah živali je na kmetijah največ krav (26), telet (23), plemenske telice – nad 6 mesecev (5) in plemenskih bikov (5). Večinoma so kmetije izvedele za višinsko škotsko pasmo iz medijev (strokovnih revij, kmetijskih oddaj), obiskov tujih kmetijskih sejmov in od prijateljev. Strokovne nasvete pa pridobivajo predvsem iz različnih medijev in od splošnih kmetijskih svetovalcev. V Sloveniji se je

zanimanje za to pasmo začelo okoli leta 1996, ko je bilo v Slovenijo uvoženo prvo govedo te pasme iz Avstrije. Stalež (12. 06. 2007) višinskega škotskega goveda v CRG je 627 živali čiste pasme in 33 križancev z omejeno pasmo. Rejcev višinskega škotskega goveda je v Sloveniji preko 100. Štiri kmetije redijo križance z omenjeno pasmo (Podatki o staležu ..., 2007).

4.1.6 Število ostalih živali na kmetiji

Staleži ostalih pasem govedi, prašičev, drobnice (koz, ovc), perutnine (kokoši, gosi, rac), konjev in lam je predstavljen v preglednici 11.

Preglednica 11: Število ostalih živali na kmetiji

KMETIJA	OSTALO GOVEDO			Praš- iči	Drob- -nica	Perut- -nina	Konji	Dru- -go
	Pasma	Število	Kateg- -orija					
Kmetija1 (CK)	LS	1	Krav a	1	37 ovc	15	1 žrebe	0
Kmetija2 (CK)	0	0	0	1	0	4	0	0
Kmetija3 (CK)*	0	0	0	2	0	16	0	0
Kmetija 4(HLA)	0	0	0	5	1 koza	110 kokoši 2 gosi 4 race	0	0
Kmetija 5 (HLA)	0	0	0	0	0	0	0	40 lam
Kmetija 6 (HLA)**	0	0	0	0	0	0	0	0
Skupaj:	0	1	0	9	38	151	1	40

* (CK) – cikasto govedo, ** (HLA) – Višinsko škotsko govedo

Iz preglednice 10 je razvidno, da na kmetijah redijo tudi druge živali predvsem za lastno – domačo uporabo. Edino kmetija 6 ne redi nobene druge vrste živali. Samo kmetija 1 ima lisasto kravo. Kravo redijo na kmetiji 1 za prirejo mleka za lastno gospodinjstvo. Prašiče imajo na kmetijah za domačo prirejo mesa za lastno uporabo. Dve kmetiji, ki redita višinsko škotsko govedo jih nimata. Drobnico imata dve kmetiji. Kmetija 1 ima ovce (37), kmetija 4 pa eno kozo. Štiri kmetije imajo perutnino. Kmetija 4 ima 100 kokoši za prodajo jajc na domu in ekološki tržnici. Kmetija 1 ima enega žrebička. Kmetija 5 pa redi tudi lame. Z rejo so začeli pred dobrim letom in pol, redijo jih predvsem zaradi drugačnosti in z namenom vzreje plemenskih živali za prodajo.

4.1.7 Obtežba obdelovalnih površin (GVŽ/ha)

GVŽ, kmetijska zemljišča v uporabi (KZU), ter GVŽ/ha obdelovalnih površin so predstavljeni v preglednici 12.

Preglednica 12: Obtežba obdelovalnih površin (GVŽ/ha)

KMETIJA	GVŽ	KZU (ha)	GVŽ/ha
Kmetija 1 (CK)	32,35	52	0,63
Kmetija 2 (CK)	11,06	20	0,55
Kmetija 3 (CK)*	12,54	9,10	1,37
Kmetija 4 (HLA)	13,52	13,80	0,98
Kmetija 5 (HLA)	27,60	31,90	0,86
Kmetija 6 (HLA)**	11,10	10	1,11

* (CK) – cikasto govedo, ** (HLA) – Višinsko škotsko govedo

Obtežba kmetijskih površin je na vseh kmetijah majhna, le na dveh kmetiji presega 1,0 GVŽ, kar kaže na ekstenziven način reje, ki je pogojen s podnebnimi spremembami, ter z načinom kmetovanja. Najmanjšo obtežbo ima kmetija 2, največjo pa kmetija 3, obe redita cikasto govedo. Ostale kmetije pa imajo obtežbo obdelovalnih površin v mejah normativov, ki so določeni za posamezne podukrepe SKOP-a, v katere so kmetije vključene.

4.2 OBLIKA REJE, PROIZVODNI PODATKI, PODATKI O NAČINU IN KONZERVIRANJU KRME, NAKUP KRME IN GNOJIL TER KOLOBAR

4.2.1 Oblika reje

Načini reje in kategorije živali so predstavljene v preglednici 13.

Preglednice 13: Oblika reje na kmetiji

KMETIJE	Vezana reja	Prosta reja	Pol. paša	Kategorije živali na paši
				Vse živali
Kmetija 1 (CK)*	√(pozimi)		√	√
Kmetija 2 (CK)	√(pozimi)		√	√
Kmetija 3 (CK)	√(pozimi)		√	√
Kmetija 4(HLA)**		√	√	√
Kmetija 5(HLA)		√	√	√
Kmetija 6(HLA)		√	√	√

* (CK) – cikasto govedo, ** (HLA) – Višinsko škotsko govedo

Iz preglednice 13 je razvidno, da imajo vse kmetije skozi vso pašno sezono, živali na paši. Na paši se pasejo vse kategorije živali. Kmetije s cikastim govedom imajo živali pozimi v hlevih (vezana reja), kmetije z višinskim škotskim govedom pa imajo prosto rejo, kar pomeni, da se živali vse leto prosto gibljejo. Kmetije s cikastim govedom pasejo živino na Veliki planini (vse tri kmetije so iz iste vasi). Kmetije z višinskim govedom pa pasejo na urejenih pašnikih v okolici svojih kmetijskih gospodarstev.

4.2.2 Proizvodni podatki

Podatki o letnem številu zrejenih telet so v preglednici 14.

Preglednica 14: Proizvodni podatki kmetij

KMETIJA	Proizvodni podatki	
	Mleko/kravo/leto	Teleta/leto
Kmetija 1 (CK)	0	18
Kmetija 2 (CK)	0	6
Kmetija 3 (CK)*	nekaj na planini	7
Kmetija 4 (HLA)	0	8
Kmetija 5 (HLA)	0	12
Kmetija 6 (HLA)**	0	6

* (CK) – cikasto govedo, ** (HLA) – Višinsko škotsko govedo

Iz preglednice 14 je razvidno, da kmetije uporabljajo krave kot dojlje, zato tudi ni podatkov koliko mleka na leto proizvede posamezna krava. Krave redno letno telijo, težave se pojavljajo le izjemoma v povezavi z plodnostnimi motnjami krav ali poginom telet. Kmetije, ki redijo cikasto govedo, pasejo živino na Veliki planini, kjer kmetija 3 mleko, ki ga teleta ne posesajo, uporabi za izdelavo skute, sira in kislega mleka na planini (količina ni velika). Pri kmetijah z višinskim škotskim govedom prav tako nimajo podatkov o mleku, ker je to govedo mesna pasma in proizvaja le toliko mleka, koliko ga rabi tele (krave niti ne dovolijo molže). Iz preglednice 13 je tudi razvidno, da ima največ telet kmetija 1, najmanj pa kmetije 2, 3 in 6.

4.2.3 Nakup krme

Količina in vrsta voluminozne ter močne krme, ki jo na kmetijah dokupujejo je predstavljena v preglednici 15.

Preglednica 15: Nakup krme na zajetih kmetijah

KMETIJA	KRMA			
	VOLUMINOZNA		MOČNA	
	Vrsta	Količina	Vrsta	Količina
Kmetija 1 (CK)	Seno	5-10 t	Koruza	15 t
Kmetija 2 (CK)	0	0	0	0
Kmetija 3 (CK)*	0	0	0	0
Kmetija 4 (HLA)	0	0	0	0
Kmetija 5 (HLA)	Seno	2 t	koruza ječmen	7 t 3 t
Kmetija 6 (HLA)**	Seno	1 t	0	0

* (CK) – cikasto govedo, ** (HLA) – Višinsko škotsko govedo

Iz preglednice 15 je razvidno, da so tri kmetije dokupile krmo (voluminozno in močno). Za nakup so se kmetije odločile predvsem v letu 2005, ko so bili pogoji za pridelavo voluminozne krme slabi zaradi slabše letine (suša). Zato sta kmetija 1 in kmetija 5 dokupili voluminozno in močno krmo, kmetija 6 pa samo voluminozno krmo. Vrsta voluminozne krme, ki so jo kmetije kupile, je seno. Vrsta močne krme, ki sta jo kmetiji dokupili, pa sta koruza in ječmen. Potrebne količine voluminozne krme rejci praviloma pridelajo doma, saj na travinju gospodarijo s pašno – kosnim sistemom. Seno in travno silažo pridelajo na lastnih ter najetih površinah, na planinah pa se izvaja le paša. Najpomembnejša krma za pokladanje preko zime sta zaradi ekstenzivnega načina reje seno in travna silaža, močno krmo se polaga v manjših količinah. Kmetije, ki imajo njive, kolobarijo. V kolobar pa vključujejo sorte poljščin, ki so bolj odporne. Predvsem koruzo, žita (pšenico, piro in oves), repo, buče, lan, sončnice, industrijsko konopljo, travno-deteljne mešanice in vrtnine.

4.2.4 Nakup gnojil

Kmetije, ki redijo cikasto govedo in višinsko škotsko govedo, ne kupujejo gnojil (mineralnih in organskih). Gnojil (mineralnih in organskih) se jim zaradi previsoke cene gnojil in prenizkega dohodka na kmetiji ne splača kupovati. Izjemi sta le dve kmetiji. Kmetija 1 je lansko leto kupila nekaj mineralnih gnojil (za gnojenje pašnikov), kmetija 3 pa dobi (2 vreči mineralnih gnojil) 100 kg od LD Kozorog – KAMNIK za povračilo škode, katero naredi divjad na površinah kmetijskega gospodarstva. Kmetije predvsem gnojijo z živalskimi (organskimi) gnojili z lastne kmetije.

4.2.5 Oskrba s plemenskim materialom

S plemenskimi telicami se kmetije oskrbujejo večinoma iz lastne reje. Plemenske bike ali seme, kmetije dobijo iz selekcijskih središč, dve kmetiji, ki redita višinsko škotsko govedo, imata plemenske bike iz lastne reje. Ena kmetija z višinskim škotskim govedom, kupuje plemenske bike na živinorejskih sejmih v tujini. Vse tri zajete kmetije s cikastim govedom, pasejo na Veliki planini. Na planini je strogo ločena paša moških živali od ženskih živali, zato tam poteka umetno osemenjevanje. Na petih kmetijah imajo tudi plemenske bike za naravni pripust.

4.3 POTI PREDELAVE IN TRŽENJA, DRŽAVNA POMOČ REJCEM ČISTOPASEMSKIH GOVED IN ANALIZA PRIHODKA

4.3.1 Poti predelave in trženja na kmetijah

V preglednici 16 so prikazane poti predelave in trženja na anketiranih kmetijah.

Preglednica 16: Poti predelave in trženja na kmetijah

KMETIJA	Poti predelave in trženja			
	Predelava in trženje na domu	Pred. na domu /Trženje na tržnici	Predelava in trženje na Veliki planini	Tržno blago
Kmetija 1 (CK)*	√			- pl. živali
Kmetija 2 (CK)	√			- sveži mes. proizvodi - pl. živali
Kmetija 3 (CK)	√		√	- mleko - ml. proizvodi (skuta) - sveži mesni. proizvodi
Kmetija 4 (HLA)**	√	√		- suhi mesni proizvodi - pl. živali - kokošja jajca
Kmetija 5 (HLA)	√	√		- sveži mesni proizvodi - suhi mesni. proizvodi - pl. živali
Kmetija 6 (HLA)	√			- sveži mesni proizvodi - pl. živali

* (CK) – cikasto govedo, ** (HLA) – Višinsko škotsko govedo

Iz preglednice 16 je razvidno, da vse kmetije prodajajo proizvode iz lastne kmetije. Prodaja je na domu ali pa na tržnici (ekološki, navadni). Vse tri kmetije, ki redijo cikasto govedo prodajajo proizvode iz lastne reje (pl. živina, sveže mesne izdelke) na domu. Kmetija 3, ki redi cikasto govedo na planini, pomolzeno mleko predela na tradicionalen način v sir, skuto in kislo mleko. Te izdelke potem prodajo na planini predvsem obiskovalcem in turistom. Kmetije prodajo tudi plemenske živali iz lastne reje drugim rejcem za nadaljnjo rejo. Kmetije, ki redijo višinsko škotsko govedo, prav tako prodajajo izdelke iz lasnih kmetij na domu ali pa na tržnici (navadni, ekološki). Dve kmetiji prodajata svoje lastne proizvode doma in na tržnici (pl. živino, suhe in sveže mesne proizvode), ena kmetija pa prodaja proizvode iz lasne reje na domu (pl. živino, sveže mesne proizvode). Kmetija 4 prodaja kokošja jajca iz lastne reje (imajo 100 kokoši nesnic – talna reja z izpustom) na ekološki tržnici. Kmetija 6 pa uporablja sveže mesne izdelke v lastni gostinski ponudbi. Nobena anketirana kmetija pa ne prodaja proizvodov iz lastne proizvodnje v trgovske verige, verjetno zaradi majhne ponudbe.

4.3.2 Državna pomoč

Vse zajete kmetije koristijo ukrepe skupne kmetijske politike. Vlagajo zahtevke za EKO 0 plačila na površino in živalske premije (posebna, dodatna in klavna) ter podukrepe SKOP-a. Rejci cikastega goveda vlagajo zahtevke za podukrepe: planinska paša, reja avtohtonih pasem domačih živali ter sonaravna reja. Rejci višinskega goveda pa vlagajo zahtevke za ekološko kmetovanje. Vsi, ki izpolnjujejo pogoje, vlagajo zahtevke še za območja z omejenimi dejavniki (OMD). Nepovratna sredstva za investicije iz naslova EU – standardov (nitrarna direktiva), je koristila le kmetija 1. Vse zajete kmetije so izrazile mnenje, da bi tudi ob prenehanju prejemanja podpor iz naslova ukrepov skupne kmetijske politike, še vedno redile pasmo govedu, ki jo redijo sedaj.

5 RAZPRAVA IN SKLEPI

5.1 RAZPRAVA

Štiri anketirane kmetije so na Gorenjskem, dve kmetiji, ki redita višinsko škotsko govedo, pa se nahajata na Štajerskem. Kmetije, ki redijo cikasto govedo se že tradicionalno ukvarjajo s to pasmo, kar nekaj stoletjih. Z višinskim škotskim govedom pa se ukvarjajo kmetije nekje okoli 10 let. Vse anketirani kmetije v diplomski nalogi spadajo v mešani tip kmetije. Kar pomeni, da je eden od družinskih članov zaposlen in prihaja dohodek tudi iz nekmetijske dejavnosti. Gospodarji na kmetijah so predvsem starejši ljudje (50 – 65 let). Le na eni kmetiji s cikastim govedom je gospodar mlajši (30 let). Vsi gospodarji kmetij imajo končano srednjo poklicno šolo, le en pa ima končano srednjo kmetijsko šolo. Kmetije imajo v uporabi v povprečju 24,40 ha kmetijskih zemljišč (lastnih in najetih). Od teh je največ pašnikov 12,80 ha, najmanj pa imajo kmetije njiv, 1,06 ha. Gozd imajo vse kmetije razen ene, ki redi višinsko škotsko govedo. Kmetija 3 ima na kmetiji registrirano s.p. dejavnost, kot storitev s kmetijsko mehanizacijo in gozdne storitve na drugih kmetijah. Kmetija 5 se poleg govedoreje ukvarja tudi z gojenjem ameriškega slamnika. Kmetija 6 ima poleg reje višinskega škotskega goveda tudi gostinsko dejavnost.

Staleži živali cikastega in višinskega škotskega goveda se na kmetijah veliko ne razlikujejo. Vse kmetije redijo manjše črede. Le kmetija 1 ima okoli 40 živali. Po kategorijah živali je na kmetijah največ krav (43,51 %), sledijo teleta (39,70 %), plemenske telice (9,16 %) in plemenski biki (7,63 %). Samo kmetija 6 ne redi ob višinskem škotskem govedu nobene druge vrste domačih živali. Ostale kmetije pa redijo prašiče, perutnino, drobnico, konje, eno lisasto kravo in celo lame. Kmetije redijo te živali predvsem za domačo uporabo, razen kmetija 4, ki redi kokoši nesnice (100 kom.) in jajca prodaja na domu in ekološki tržnici. Večina kmetij nima namena povečati staleža, ker jim primanjkuje obdelovalnih površin (lastnih ali pa najetih).. Izjema je kmetija 5, ki ima v prihodnosti namen povečati stalež višinskega škotskega goveda v skladu s povečanjem najetih obdelovalnih površin. Kmetija 2, ki redi cikasto govedo bo zmanjšala stalež cikastega goveda, zaradi premalo obdelovalnih površin na kmetiji. Obtežba obdelovalnih površin (GVŽ/ha) se na večini kmetijah giblje v mejah , ki odražajo ekstenziven način reje. Izjemi sta dve kmetiji, ki presegata 1 GVŽ/ha. Ena od teh redi cikasto govedo in ena redi višinsko škotsko govedo.

Proizvodnja na kmetijah se bistveno ne razlikuje. Večinoma se vse kmetije ukvarjajo z rejo krav zaradi vzreje telet. Te pozneje prodajo naprej za nadaljnjo rejo drugim rejcem ali pa jih uporabljajo v lastni reji. Podatkov o proizvodnji mleka kmetije nimajo, saj je večina mleka namenjenega vzreji telet, ki poljubno sesajo na paši. Zato na kmetijah nimajo podatkov o količini mleka. Kmetija 3 s cikastimi kravami, ki jih pase na Veliki planini, mleko, ki ga teleta na začetku po telitvi ne posesajo predela na tradicionalen način v mlečne proizvode. Te potem prodaja na planini obiskovalcem. Kmetija 2 pa mleko, ki ga teleta ne posesajo na začetku po telitvi uporabi doma. Večino proizvodov prodajajo kmetije na domu. Dve kmetiji, ki redita višinsko škotsko govedo prodajata svoje proizvode

tudi na tržnici (navadni, ekološki). Dve kmetiji s cikastim govedom in dve s višinskim škotskim govedom proizvajata in prodajata sveže mesne izdelke. Suhe mesne izdelke (salama, klobase) pa prodajata samo dve kmetiji z višinskim škotskim govedom od katere ena prodaja tudi sveže mesne izdelke v domačem gostišču.

Na vseh zajetih kmetijah imajo živali skozi celo pašno sezono na paši. Pasejo se vse kategorije živali. Na kmetijah s cikastim govedom, kjer se pasejo živali na skupnih pašnikih na Veliki plani, so moške živali ločene od krav in telet, z namenom preprečevanja parjenja v sorodstvu. V zimskem času pa imajo živali v hlevih (vezana reja), ki se nahajajo ob kmetijskih gospodarstvih. Kmetije, ki redijo višinsko škotsko govedo imajo živali na pašniku vse leto. V zimskem času živalim postavijo hlev, vendar so živali raje zunaj na prostem, kar jim omogoča njihova dolga in gosta dlaka. Vse zajete kmetije se same oskrbujejo s plemenskimi telicami za nadaljnjo rejo. Problem nastaja predvsem pri moških plemenskih živali, saj se zaradi majhne populacije pojavlja velika nevarnost parjenja v sorodu. Kmetije zaradi tega kupujejo plemenske bike ali zamrznjeno seme iz osemenjevalnih centrov. Plemenske bike ali zamrznjeno seme si kmetije s cikastim govedom priskrbijo iz selekcijskih središč. Medtem ko se dve kmetiji z višinskim škotskim govedom sami oskrbujeta s plemenskimi biki. Ena izmed kmetij z višinskim škotskim govedom pa kupuje plemenske bike na živinorejskih sejmih v tujini.

Vse zajete kmetije vlagajo zahteve za ukrepe prvega in drugega stebra skupne kmetijske politike. Ena kmetija pa je koristila tudi sredstva iz naslova prilagajanja EU standardom. Večino voluminozne krme, razen v neobičajnih letih, pridelajo doma, kar jim omogoča pašno – kosni sistem in poletna paša na planini (kmetijam s cikastim govedom). Kmetije z višinskim škotskim govedom zaradi okoljskega načina kmetovanja ne smejo uporabljati lahko topnih mineralnih gnojil, le ta pa v manjši količini uporabljajo kmetije s cikastim govedom.

Naša preučevanja so pokazala, da se v zadnjem desetletju povečuje stalež govedi cikastega in višinskega škotskega goveda. Po statističnih podatkih je bil stalež cikastega goveda leta 2001, 589 govedi, leta 2006 pa že 1357 govedi. Stalež višinskega škotskega goveda je bil leta 1996, ko je prišla pasma v Slovenijo le 7 živali, leta 2007 pa jih je že 627. V zadnjih letih se stalež višinskega škotskega goveda izredno povečuje (glede na stalež cikastega goveda), saj imajo žive živali visoko prodajno vrednost napram prodajni vrednosti mesa. Pogovori z rejci so pokazali, da k povečanju zanimanja za obe pasmi govedi, največ prispevajo podpore države. Niti iz ankete, niti iz razgovora z gospodarji kmetij, nismo mogli ugotoviti, da bi povečevali stalež ene in druge pasme zaradi zanimivega dohodka od proizvodnje. Vse kaže, da so največji motiv finančne podpore, ki jih kmetije dobijo od države. To so: EKO 0 in OMD plačila ter ukrepi iz slovensko kmetijsko-okoljskega programa: planinska paša, reja avtohtonih pasem domačih živali, sonaravna reja in ekološko kmetovanje.

Na Gorenjskem, kjer ostaja tradicija paše na planinah, so ljudje dali prednost reji cikastega goveda, predvsem iz tradicionalnih razlogov, saj se je to govedo izoblikovalo prav na tem območju. Paša na Veliki planini omogoča tudi molžo in predelavo namolzenega mleka v tradicionalne mlečne proizvode. To prispeva k povečanemu dohodku na kmetiji. S prodajo

teh proizvodov skrbijo tudi za informiranje ljudi o cikastem govedu. Zato te kmetije želijo obdržati cikasto govedo v brahicerem tipu.

Iz opravljenih pogovorov z rejci višinskega škotskega goveda se je dalo razbrati, da so se odločili za rejo te pasme govedi predvsem zaradi potrebe po koriščenju travinja na kmetijah. Višinsko škotsko govedo je zaradi svoje skromnosti zelo primerno za rejce, ki so se odločili za rejo goveda brez predhodnega znanja o reji goveda in nimajo hlevov za govedo. Poleg tega rejcu vzame ta pasma goveda zelo malo časa. Zaradi nevsakdanjega videza govedi se veliko ljudi ustavlja ob govedu in ga ogleduje, kar kmetije s pridom izkoriščajo. Tako ena izmed kmetij ponuja ogled živali na pašniku za organizirane skupine. Spet druga pa ima rejo višinskega škotskega goveda kot zanimivost poleg svojega gostinskega lokala, v katerem tudi nudijo jedi iz mesa tega goveda.

Za ekstenzivno izkoriščanje slabših travnih površin v Sloveniji je po našem mnenju primernejše cikasto govedo. To govedo se je na tem območju oblikovalo in je prilagojeno na naše okolje in botanično sestavo pašne ruše. S pašo marginalnih površin vzdržuje kulturno krajino, ki bi jo druga goveda ne zmogla vzdrževati. S tem cikasto govedo pripomore k ohranjanju poseljenosti odročnejših krajev in k izgledu kulturne krajine.

5.2 SKLEPI

Na območju Gorenjske in Štajerske regije smo analizirali 3 kmetije, ki redijo cikasto govedo in 3 kmetije, na katerih redijo višinsko škotsko govedo. Najpomembnejše rezultate analize lahko strnemo v naslednje sklepe:

- ❖ Lokacija anketiranih kmetij je predvsem Gorenjska, razen dveh kmetij z višinskim škotskim govedom, ki se nahajata na Štajerskem.
- ❖ Glede na vir dohodka, lahko vse anketirane kmetije uvrstimo v mešani tip kmetij.
- ❖ Kmetije s cikastim govedom so tradicionalne. Nahajajo se na hribovitem območju, kjer je otežena košnja. Cikasto govedo je na kmetijah prisotno od kar pomnijo. Vse tri kmetije so mnenja, da je za cikasto govedo po letu 2001 primerno poskrbljeno in da narašča zanimanje za to pasmo. Stalež cikastega goveda se je v Sloveniji od leta 2001 povečal iz 589 glav na 1357 glav v letu 2006 in še narašča. Zanimanje za pasmo in povečanje staleža smemo pripisati predvsem pomoči države.
- ❖ Kmetije z višinskim škotskim govedom so se odločile za to pasmo zaradi njene skromnosti in primernosti za pašo. Višinsko škotsko govedo anketirane kmetije redijo dobrih desetih let. Ob prehodu na to pasmo niso imeli problemov in zadržkov. Stalež višinskega škotskega goveda se je v zadnjih desetih letih povečal na 627. Prav tako pa narašča število kmetij, ki redijo višinsko škotsko govedo iz 7 kmetij na 102 kmetiji.

6 POVZETEK

V raziskavo je bilo vključenih 6 kmetij, za vsako pasmo goveda po 3 kmetije. Kmetije se nahajajo predvsem v Gorenjski regiji, razen dveh kmetij višinskega škotskega goveda, ki se nahajata v Štajerski regiji. Za zbiranje podatkov je bila uporabljena metoda anketiranja. Ankete smo opravili na vsaki kmetiji osebno.

V diplomski nalogi smo hoteli ugotoviti, katera pasma govedi je primernejša za ekstenzivno izkoriščanje slabših travnih površin v Sloveniji. Ali je to cikasto govedo ali višinsko škotsko govedo ter za koliko se je v zadnjih letih povečal stalež obeh pasem v Sloveniji

Pri kmetijah, ki redijo cikasto govedo smo ugotovili, da kmetije kmetujejo tradicionalno (s pod ukrepi SKOP-a). Večinoma je cikasto govedo prisotno na njihovih kmetijah od kar pomnijo. Pri kmetijah, ki redijo višinsko škotsko govedo pa kmetujejo ekološko. Ta pasma goveda se je razširila v Slovenijo pred približno desetimi leti. Takrat je v Sloveniji začelo naraščati zanimanje za ekološko kmetovanje.

Stalež cikastega goveda se je od leta 2001 do leta 2007 povečal le za trikrat. Medtem, ko se je stalež višinskega škotskega povečal v istem časovnem obdobju za več kot sedem krat. Eden izmed razlogov za hitro povečanje staleža višinskega škotskega goveda je tudi uvoz plemenskih živali.

Kmetije, ki redijo cikasto govedo gospodarijo na tradicionalen način. Kmetije z višinskim škotskim govedom, ki se šele uvaja v Sloveniji (pasma še nima svojega rejskega cilja in programa), gospodarijo tako, da prodajajo žive živali kot plemenske, ker imajo tako živali večjo vrednost, kot če bi jih prodali za meso.

Analizirane kmetije imajo v uporabi v povprečju 24,37 ha kmetijskih zemljišč. Od kmetijskih zemljišč imajo v uporabi največ pašnikov, v povprečju 12,80 ha, najmanj pa imajo njiv v povprečju le 1,06 ha na kmetijo. Stalež živali na kmetijo je v povprečju 21,80 glav oz. 0,96 GVŽ/ha.

Zaradi slabega proizvodnega potenciala obdelovalnih površin (lastnih in najetih), večina anketiranih kmetij ne načrtuje povečanje staleža cikastega ali višinskega škotskega goveda. Povečanje načrtuje le ena kmetija, ki redi višinsko škotsko govedo, medtem ko ena izmed kmetij, ki redijo cikasto govedo, načrtuje zmanjšanje staleža.

7 VIRI

- Bojkovski D., Drobnič M., Žgur S. Geografija živinoreje v Sloveniji v letu 2005. 2006. Domžale, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Odd. za zootehniko.
http://www.bfro.uni-lj.si/Kat-center/genska_banka/Posvet/Geografia_zivinoreje.pdf
(15. maj 2006)
- Cika skozi čas. 2003. Cikasti zvonček, 1, november: 3-4
- Cikasto govedo. 2007. Ekološka kmetija Kramar (15. okt. 2007)
<http://www.ekokmetija-kramar.net> (25. nov. 2007)
- Center za vzrejo višavskih škotskih govedi. 2002. Kmetija Petek.
<http://www.kmetijapetek.com/govedo.php> (20. apr. 2006)
- Čepon M., Žgur S., Osterc J., Jeretina J. 1999. Cikasto govedo. Sodobno kmetijstvo, 32, 6: 305-308
- Čepon M. 2007. Zootehniška ocena in razširjenost cikastega goveda. Cikasti zvonček, 5: 11-12
- Društvo rejcev in ljubiteljev govedi Zasavja. 2002. Ozzing
<http://www.ozzing.si/govedo/lastnosti.htm> (26. nov. 2007)
- Kompan D., Bregar A., Šalehar A., Holcman A., Dovč P. 1999. Živinoreja in biotska raznovrstnost. Sodobno kmetijstvo, 32, 6: 286-289
- Kump P., Ločniškar F. 2005. Bohinjska živina in živinoreja. Cikasti zvonček, 3: 22-23
- Mihelič R. 1995. Sonaravno kmetijstvo - definicije in možnosti v Sloveniji. V: Sonaravno kmetovanje - strokovni posvet, Gornja Radgona, 31. avg. 1995. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Odd. za agronomijo: 1-2
- Osterc J. 1998. Sonaravno kmetijstvo. Zapiski za predavanja. Domžale, Biotehniška fakulteta, Odd. za zootehniko: 1-30
- Osterc J. 2001. Živinoreja v sonaravnem kmetijstvu. Govedorejski zvonci, 6, 1-2: 4-5
- Osterc J. 2004. Razvoj govedoreje v 20. stoletju. V: 100 let dela v selekciji in kontroli priraje mleka na Slovenskem. Hernja - Masten M. (ur.). Ptuj, Kmetijsko gozdarska zbornica: 37-58
- Podatki o staležu živali. 2007. Ministrstvo za kmetijstvo, gospodarstvo in prehrano, Sektor za identifikacijo in registracijo živali (neobjavljeno)

- Podjavoršek A. 1959. Nekatere mere bohinske živine. Diplomski naloga. Ljubljana, Fakulteta za agronomijo, gozdarstvo in veterino, Katedra za živinorejo: 1-2
- Rejski cilj za cikasto govedo. 2003. Cikasti zvonček, 1, november: 4-5
- Rengeo A. 2006b. Višinsko škotsko govedo. Gorička.ves@email.si (osebni vir, 10. feb. 2007)
- Šalehar A., Kompan D., Holcman A., Čepon M., Žan M. 2001a. Ohranjanje biotske raznovrstnosti v živinoreji. Domžale, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Odd. za zootehniko.
http://www.bfro.uni-lj.si/Kat_center//genska_bank/ohranjanje_biotske_raznovrstnosti/pdf (15. maj 2006)
- Šalehar A., Žan M., Kompan D., Holcman A. 2001b. Ohranjanje slovenskih avtohtonih pasem domačih živali. Meso in mesnine, 2, 4: 17-18
- Šalehar A., Kompan D., Čepon M., Žan Lotrič M. 2005. Slovenski kmetijski živalski genski viri. Evropski dan kmetijske biotske raznovrstnosti. Domžale, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Odd. za zootehniko.
http://www.bfro.uni-lj.si/Kat_center//genska_bank/pdf (15. maj 2006)
- Trebar F. 1958. Nekatere proizvodne sposobnosti bohinskega goveda. Diplomski naloga. Ljubljana, Fakulteta za agronomijo, gozdarstvo in veterino, Katedra za živinorejo: 2-4
- Urbas J. 1958. Značilnejše telesne mere krav v Bohinju. Diplomski naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za agronomijo, gozdarstvo in veterino, Katedra za živinorejo: 2-9
- Višinsko škotsko govedo. 2002. Društvo rejcev in ljubiteljev škotskih govedi Zasavja.
<http://www.ozzing.si/govedo/domov.htm> (13. okt. 2006)
- Višinsko škotsko govedo. 2006a. Domačija Lahovec.
<http://www.fruweb.si/ol.net/zoky007/gasper/govedo.html> (10. jul. 2007)
- Zupančič M. 1996. Bohinsko govedo. Kmetovalec, 64, 4: 46
- Žan M., Čepon M. 2004a. Ohranjanje cikastega goveda. Kmetovalec, 72, 12: 13-16
- Žan M., Čepon M. 2004b. Zgodovina in razvoj pasme. Kmetovalec, 72, 11: 13-15
- Žan M., Čepon M. 2004c. Cikasto govedo nekoč in danes. Kmečki glas, 61, 44: 8
- Žan M., Čepon M. 2005. Rejski program za cikasto govedo. Cikasti zvonček, 2: 12-13
- Žgur S. 1997. Cikasto govedo. V: Ohranitev avtohtonih slovenskih pasem domačih živali. Poročilo o delu v letu 1997. Domžale, Biotehniška fakulteta, Odd. za zootehniko: 1-9

Žgur S. Drobnič M., Čepon M. 2006. Struktura populacije govedi v Sloveniji. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Odd. za zootehniko.
http://www.uni-lj.si/Kat_center/genska_bank/Posvet/Struktura.goved.pdf (15. maj 2006)

ZAHVALA

Pri nastajanju diplomske naloge mi je ob strani stalo kar nekaj ljudi. Zahvaljujem se mentorju prof. dr. Jožetu Ostercu, za vsestransko pomoč, vodstvo in potrpežljivost pri izdelavi diplomske naloge.

Hvala dr. Nataši Siard za tehnični pregled diplomske naloge in ga. Karmeli Malinger za pregled prevoda izvlečka.

Zahvaljujem se tudi mojemu fantu Jerneju za njegovo potrpežljivost v času nastajanja diplomske naloge in za pomoč pri oblikovanju naloge.

Zahvaljujem se družini za njeno pomoč in podporo v času mojega študija.

Zahvala velja tudi vsem neimenovanim, ki so mi pomagali pri izdelavi diplomske naloge.

PRILOGE

Priloga A:

Anketa za kmetije s cikastim govedom ali visokogorskim škotskim govedom

1. Lokacija kmetije:

- Pomurje
- Primorska
- Štajerska
- Notranjska
- Dolenska
- Koroška
- Gorenjska

2. Tip kmetije:

- a) čista kmetija
- b) mešana kmetija (kdo je zaposlen in poklic) _____
- c) dopolnilna kmetija (kdo je zaposlen in poklic) _____

3. Poklic gospodarja: _____

3.1 Izobrazba gospodarja: _____

4. Oblika kmetovanja:

- a) ekološko kmetovanje
- b) integrirano kmetovanje
- c) konvencionalno kmetovanje

5. Podatki o kmetiji:

- nadmorska višina: _____
- kmetijska zemljišča v uporabi (KZU), ha: _____
- njive, ha: _____
- travniki, ha: _____
- pašniki, ha: _____
- gozd, ha: _____
- drugo: _____

6. Število govedi cikastege pasme ali visokogorskega škotskega pasme:

- skupno število _____, od tega;
- ♂ telet _____
- ♀ telet _____
- plemenskih telic (nad 6 mesecev) _____
- krav _____
- bikov _____
- volov _____

6.1 Število ostalih živali na kmetiji:

- ostalega goveda: pasma: _____
število: _____
kategorija: _____
- prašiči _____
- drobnica _____
- perutnina _____
- konji _____
- ostalo _____

6.2 Število glav velike živine (GVŽ), ki jih redite: _____

Obtežba GVŽ/ha: _____

7. Proizvodni podatki:

- mleko/kravo/leto: _____
- teleta/leto: _____

8. Poti predelave in trženja?

- predelava in trženje na domu
- predelava doma in trženje na tržnici
- trgovine, trgovske verige
- drugo _____

9. Načrtujete povečanje števila živali in za koliko?

10. Tržno blago

- a) surovo mleko
- b) mlečni proizvodi
- c) sveži mesni proizvodi
- d) suhi mesni proizvodi
- e) plemenske živali
- f) drugo _____

11. Kako dolgo se že ukvarjate z rejo cikastega goveda ali visokogorskega škotskega goveda?

12. Oblika in višina podpor (neposredna plačila) v letu 2006

- na glavo živine _____
- na površino _____
- oblika kmetovanja _____
- drugo _____
- skupaj _____

13. Država namenja za ohranjanje pasme posebna sredstva. Ali jih koristite?

13.1 Premije

- a) da, vsako leto
- b) ne, nisem jih še koristil

13.2 Nepovratna sredstva za novogradnjo (adaptacijo)

- a) da, vsako leto
- b) da, kolikor mi uspe
- c) ne, nisem jih še koristil

13.3 Ali bi redili pasmo tudi v primeru, če npr. ne bi bilo več sedanjih ugodnosti

- a) da
- b) ne
- c) verjetni bi njeno rejo opustil
- d) drugo

14. Kako ali od koga ste izvedeli za pasmo (cikastega ali visokogorskega škotskega goveda)?

- a) kmetijski svetovalec
- b) drugih rejcev
- c) mediji
- d) drugo _____

15. Razlogi, ki so vas prepričali, da ste se odločili za pasmo?

16. Vaše izkušnje ob prehodu na pasmo govedu, ki jo redite?

17. Menite, da je za ohranitev pasme primerno poskrbljeno?

- a) da
- b) ne
- c) lahko bi bilo boljše

Komentar:

18. Oskrba z plemenskim materialom in semenom:

- a) vedno iz selekcijskih središč
- b) občasno iz selekcijskih središč, občasno iz lastne reje (naravni pripust)
- c) vedno iz lastne reje
- d) drugo

19. Oblika reje:

a) vezana reja

b) prosta reje

c) poletna paša da ne

d) kategorija živali na paši: - vse živali

- teleta

- biki, voli

- telice

- krave

20. Kulture na njivah:

20.1 Kolobar: DA

NE

21. Način spravila in konzerviranja krme za živali

21.1 Nakup krme:

Voluminozna krma:

- vrsta _____

- količina _____

Močna krmila:

- vrsta _____

- količina _____

21.2 Nakup gnojil:

Mineralna gnojila:

- vrsta _____

- količina _____

Organska gnojila:

- vrsta _____

- količina _____

22. Strokovni nasveti:

a) kmetijski svetovalec

b) drugi rejci goveda

c) prijatelji

d) literatura (mediji)

23. Razmišljanja:

—.

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Simona HORVAT

**PREDSTAVITEV REJ CIKASTEGA IN VIŠINSKEGA
ŠKOTSKEGA GOVEDA NA NEKATERIH KMETIJAH
V SLOVENIJI**

DIPLOMSKO DELO

Visokošolski strokovni študij

Ljubljana, 2007

